

INFORMACIJA O AKTIVNOSTIMA PO OSNOVU ČLANSTVA CRNE GORE U SVJETSKOJ TRGOVINSKOJ ORGANIZACIJI I TRINAESTOJ MINISTARSKOJ KONFERENCIJI SVJETSKE TRGOVINSKE ORGANIZACIJE

UVODNE NAPOMENE

Svjetska trgovinska organizacija (STO) definiše institucionalno-pravni okvir međunarodnog trgovinskog sistema u području trgovine robama, uslugama i trgovinskih aspekata prava intelektualne svojine. U pitanju je jedina međunarodna organizacija koja određuje trgovinska pravila, način ispitivanja trgovinskih politika, ali i mehanizam za sprovođenje i implementaciju preuzetih obaveza. Osnovana je Sporazumom potpisanim na Ministarskom sastanku u Marakešu¹ 15. IV 1994, dok je sa radom otpočela 1. I 1995² (sa sjedištem u Ženevi) i nasljednik je Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT iz 1947)³.

Sporazum kojim je osnovana STO (sa pratećim aneksima), reguliše institucionalni rad Organizacije, i sadrži četiri aneksa, i to: Aneks 1 (1A, 1B, 1C) koji se odnosi na trgovinu robama, uslugama i trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine⁴; Aneks 2 (Dogovor o pravilima i procedurama za rješavanje sporova) - koristi se samo u slučaju pokretanja spora između članica STO; Aneks 3 (Mehanizam ispitivanja trgovinskih politika) definiše periodičan proces ispitivanja trgovinskih politika; Aneks 4 (Plurilateralni trgovinski sporazumi)⁵ koji za razliku od prethodno pobrojanih aneksa se odnosi samo na članice koje su istom i pristupile. Značajno je napomenuti, da u odnosu na Marakeški sporazum, ali pregovaračke procese u okviru STO, jedini multilateralni sporazum koji je stupio na snagu od osnivanja Organizacije je Sporazum o trgovinskim olakšicama (TFA - stupio na snagu 22. II 2017. kada je, shodno predviđenoj proceduri, ratifikovan u 2/3 od ukupnog broja zemalja članica STO-a i isti je pridodat Aneksu 1 u dijelu 1A). Uspostavljanje nacionalnog mehanizma za koordinaciju i implementaciju TFA prepoznato je kao jedno od najvažnijih pitanja tokom pregovora, a koje nije karakteristično za ostale STO sporazume⁶.

¹ Sporazum iz Marakeša o osnivanju Svjetske trgovinske organizacije - tzv. STO Sporazum (*Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization*).

² Na dan 1. I 1995. STO je imala 75 članica.

³ U kontekstu STO-a, GATT kao međunarodni ugovor zaključen 1947. dopunjen je dogovorima i tumačenjima 1994, i kao takav inkorporiran je u pravni sistem STO kao Aneks 1A uz Sporazum o osnivanju STO. Bitno je napomenuti i da je pravilima GATT-a bila regulisana samo trgovina robama.

⁴ Članice STO su 6. XII 2005. odobrile izmjene Sporazuma STO o intelektualnoj svojini (TRIPS), a kako bi se trajno donijela odluka o patentima i javnom zdravlju prvobitno usvojena 2003. Pomenuto je formalno ugrađeno u TRIPS, a nakon prihvatanja Protokola o izmjenama i dopunama TRIPS-a. Shodno predviđenoj proceduri, izmjena Sporazuma je stupila na snagu 23. I 2017. i u tom smislu zamijenila izuzeće iz 2003 (za članice koje su prihvatile izmjene i dopune). U kontekstu Crne Gore, ratifikacioni postupak je okončan i „*dates of acceptance*” je 9. IX 2013.

⁵ Aneks 4 trenutno obuhvata Sporazum o trgovini civilnim vazduhoplovima (*Civil Aircraft Agreement*) i Sporazum o javnim nabavkama (*Government Procurement Agreement - GPA*), dok su Međunarodni sporazum o mlijeku i mliječnim proizvodima i Međunarodni sporazum o goveđem mesu okončani 1997. U odnosu na navedeno kao dio pravne tekovine STO, a koji se odnosi na pluralne sporazume, treba imati u vidu i Sporazum o informacionim tehnologijama (*Information Technology Agreement - ITA 2*). Takođe, u odnosu na navedeno, a vezano za Crnu Goru, u skladu sa preuzetim obavezama (po osnovu pregovaračkog procesa), značajno je naglasiti da je Crna Gora pristupila istima (1. Sporazum o trgovini civilnim vazduhoplovima za Crnu Goru, stupio na snagu 10. XI 2021. 2. Crna Gora se tokom 2015. uključila i u proces pregovaranja Sporazuma o informacionim tehnologijama 2 - Šema za sprovođenje Sporazuma za Crnu Goru, nakon pripreme i dostavljanja je verifikovana od strane STO Sekretarijata 10. XI 2015. 3. Nakon značajnih konsultacija s EK, ali i pregovaračkog procesa, u 15. VII 2015. Crna Gora je postala 44. članica Sporazuma o vladinim nabavkama koji propisuje transparentne uslove za javne nabavke na tržištima zemalja članica GPA).

⁶ S tim u vezi, član 23.2 TFA definiše obavezujuću odredbu osnivanja nacionalnih komiteta za trgovinske olakšice. Uvažavajući navedeno, Vlada Crne Gore formirala je Nacionalni komitet za trgovinske olakšice, koji je Odlukom Vlade Crne

Sporazumom o osnivanju, između ostalog, definisana je i STO struktura. Ministarska konferencija (MC) je najviši organ Organizacije, i čine je predstavnici svih zemalja/članica. Ovlašćena je da preduzima mjere neophodne za funkcionisanje Organizacije i donosi odluke o svim pitanjima koja su regulisana multilateralnim trgovinskim sporazumima. Sastanci MC održavaju se najmanje jednom u dvije godine (od osnivanja STO do danas održano je trinaest sastanaka). Generalni savjet, između dva sastanaka MC, rukovodi radom STO-a i donosi odluke značajne za njeno funkcionisanje, a u okviru smjernica koje odredi MC. Sastaje se redovno, obično jednom u dva mjeseca. Generalni savjet može zasijedati u svojstvu Tijela za rješavanje sporova i Tijela za ispitivanje trgovinske politike (TPR). Pod okriljem Generalnog savjeta djeluju i Savjet za trgovinu robama, Savjet za trgovinu uslugama i Savjet za trgovinske aspekte prava intelektualne svojine. U skladu s odredbama Sporazuma o osnivanju STO, značajno mjesto u organizacionoj strukturi zauzimaju i STO komiteti i radne grupe. Sekretarijat Organizacije je administrativni organ i nije ovlašten za donošenje odluka. Aktivnosti Sekretarijata usmjerene su i na olakšavanje primjene i sprovođenje pravne tekovine STO, ali obezbjeđivanje foruma za multilateralne trgovinske pregovore i sprovođenje rezultata pregovora.

Odluke u okviru STO-a se donose konsenzusom i svaka članica ima jedan glas - princip jedna zemlja/članica jedan glas (osim ukoliko nije drugačije predviđeno). Smatra se da je odgovarajuće tijelo donijelo odluku konsenzusom ako niti jedna članica, od prisutnih kod donošenja odluke, ne uloži i formalni prigovor na odluku. U slučaju da se odluka ne može donijeti konsenzusom, odluka se donosi glasanjem. MC i Generalni savjet imaju isključivo ovlaštenje da usvajaju tumačenja Sporazuma o osnivanju STO-a, ali i multilateralnih trgovinskih sporazuma, dok se odluke po osnovu plurilateralnog sporazuma (uključujući sve odluke o tumačenjima i izuzećima) regulišu u skladu s odredbama tog/tih sporazuma.

1. CRNA GORA I SVJETSKA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA

Pregovori za članstvo Crne Gore u STO vođeni su na multilateralnom nivou kroz sastanke Radne grupe (RG), ali i kroz više bilateralnih pregovora o pristupu tržištu (roba i usluga) i jedne plurilateralne pregovore o domaćoj podršci poljoprivredi i izvoznim subvencijama. Posljednji sastanak RG održan je 5. XII 2011. kada je RG preporučila MC pristupanje Crne Gore STO. Značajno je napomenuti da je MC tokom osmog sastanka odobrila prijem Crne Gore (u tom smislu donijeta je i Odluka MC⁷) i pregovori su formalno okončani potpisivanjem Protokola o pristupanju Crne Gore 17. XII 2011. u Ženevi.

Skupština Crne Gore je na sjednici drugog vanrednog zasijedanja, u 2012, usvojila Zakon o potvrđivanju Protokola o pristupanju Crne Gore Sporazumu iz Marakeša o osnivanju Svjetske trgovinske organizacije („Sl. list Crne Gore – Međunarodni ugovori“, broj 3/12), i u skladu sa preuzetom obavezom ratifikacioni instrument STO-u dostavljen je 30. III 2012. Crna Gora je 29. IV 2012. postala 154. članica STO, u skladu sa članom XII Sporazuma iz Marakeša o osnivanju STO (STO Sporazum). U kontekstu EU integracije, ovaj čin

Gore broj: 07-430/23-2301 od 18. V 2023. ("Sl. list Crne Gore", broj: 57/23) prerastao u Savjet za trgovinske olakšice. Odluka o obrazovanju Savjeta za trgovinske olakšice donijeta je u cilju jačanja strukture ovog tijela i prilagođavanja čestim kadrovskim i organizacionim promjenama u prethodnom periodu. S obzirom da je kontinuirano funkcionisanje ovog tijela međunarodna obaveza proistekla iz STO Sporazuma o trgovinskim olakšicama bilo je neophodno uspostaviti institucionalnu strukturu koja će moći da na valjan način odgovori preuzetim obavezama. Savjet za trgovinske olakšice je, pored primjene TFA, zadužen i za planiranje i koordinaciju reformi iz oblasti trgovinskih olakšica, CEFTA Dodatnog protokola 5 i drugih bilateralnih i multilateralnih sporazuma iz ove oblasti, kao i obezbjeđivanje efikasne koordinacije između nadležnih državnih organa, drugih nadležnih institucija i privatnog sektora u pomenutim oblastima. Takođe, u kontekstu Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave i Uredbe o izmjenama i dopunama pomenute Uredbe (iz 2023), podsjećamo i da je Vlada na sjednici od 8. II 2024. usvojila Odluku o izmjeni Odluke o obrazovanju Savjeta za trgovinske olakšice.

⁷ Na pomenutoj Ministarskoj konferenciji, prijem je pored Crne Gore odobren i Vanuatuu, Rusiji i Samoi.

predstavlja jedan od koraka u procesu pridruživanja Uniji, i sami pregovori u okviru STO vođeni su u konsultaciji s EK. Takođe, treba imati u vidu i činjenicu da članstvom zemlja preuzima obaveze za dugi niz godina, čime se automatski definiše karakter, sadržina i pravac nacionalne trgovinske politike, kao i da svako eventualno odstupanje ili izuzeće od preuzetih obaveza mogu biti predmet spora ili ponovnih pregovora sa članicama.

STO web portal - U skladu sa preuzetim obavezama, a vezano za princip transparentnosti, na zvaničnom web portalu Ministarstva ekonomskog razvoja kreirana je posebna stranica koja se odnosi na STO (<https://www.gov.me/clanak/sto>). Na taj način omogućeno je da sve neophodne informacije o ovoj Organizaciji budu dostupne na jednom mjestu. Dat je prikaz procesa pristupanja Crne Gore STO-u i preuzetih obaveza, a obuhvaćeni su STO sporazumi, radna tijela Organizacije, dostavljene notifikacije, informacije o održanim Ministarskim konferencijama, kao i druge informacije. Stranica se redovno ažurira od strane Ministarstva.

Obaveze koje je Crna Gora preuzela pristupanjem STO-u mogu se podijeliti: na generalne obaveze tj. one koje se odnose na sve članice (po osnovu relevantne pravne tekovine STO), kao i obaveze koje su preuzete tokom pregovaračkog procesa (Protokolom o pristupanju definisani su uslovi pristupanja, kroz pristupna dokumenta, a koja su sastavni dio Protokola). Značajno je napomenuti da su institucije upoznate sa paketom STO obaveza, kako kroz pregovarački proces u koji su bili aktivno uključeni, ali informacije (o preuzetim obavezama, aktivnostima po osnovu STO-a i relevantne STO pravne tekovine), izradu izvještaja tzv. notifikacija, ali i pripremu različitih dokumenata koja se odnose na STO u kontekstu EU integracije⁸. Takođe, vezano za preuzete obaveze, podsjećamo da je potrebno da nadležni organi državne uprave, prilikom donošenja nove legislative, pored usaglašavanja s EU pravnom tekovinom, vode računa i o preuzetim STO obavezama⁹ (pomenuto podrazumijeva da novi propisi/mjere ne smiju da budu restriktivniji u odnosu na već preuzete STO obaveze).

1.1. Obaveza izvještavanja po osnovu notifikacija

Vezano za notifikacije značajno je napomenuti da je u pitanju obaveza izvještavanja za sve članice, a koja proizilazi iz relevantnih STO sporazuma, ali i druge pravne tekovine Organizacije (tj. odnose se na sve aspekte: trgovine robama, uslugama i trgovinske aspekte prava intelektualne svojine) i u direktnoj je vezi sa principom transparentnosti. Imajući u vidu značajan obuhvat notifikacija, a polazeći od Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave ("Sl.list Crne Gore" broj: 98/2023), kao i Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave ("Sl.list Crne Gore" broj: 113/2023), prepoznaje se nadležnost gotovo svih ministarstava¹⁰ (osim Ministarstva odbrane i Ministarstva ljudskih i manjinskih prava), ali i dio Uprava/Agencija ovo posebno se odnosi na: Upravu za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, Upravu carina, MONSTAT i Agenciju za zaštitu životne sredine Crne Gore. Pored pobrojanih vladinih resora prepoznaje se i nadležnost Centralne banke Crne Gore, Regulatorne agencije za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti, Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore A.D, Agencije za zaštitu konkurencije, Instituta za lijekove i medicinska sredstva Crne Gore (CinMED), Privredne komore Crne Gore, ali i ostale strukovne komore. Pomenuta obaveza, eksplicitno je prepoznata kroz Zaključak Vlade broj: 07-4476 od 4. X 2018, dok su ovom Informacijom inovirani nazivi u odnosu na gore pomenute uredbe, ali i aktuelnu pravnu

⁸ Pomenuto je obuhvaćeno kroz pregovaračka dokumenta za poglavlje 30, godišnje priloge izvještaju EK, materijale za sastanke i slično.

⁹ Navedno je pored kroz različite informacije/dokumenta i eksplicitno navedeno u Zaključku broj: 07-1187 iz 20. IV 2017.

¹⁰ Posebno u kontekstu pristupa tržištu usluga.

tekovinu STO i crnogorsko zakonodavstvo u dijelu koji se odnosi na Sporazum o tehničkim barijerama u trgovini (u skladu sa pomenutim, postoji obaveza blagovremene izrade notifikacija i dostavljanja Ministarstvu ekonomskog razvoja). Takođe, pored izrade notifikacija, resorne institucije u cilju implementacije STO principa transparentnosti, svu zakonsku i drugu regulativu koja ima veze sa trgovinom (robom, uslugama i pravima intelektualne svojine) bi trebalo da učine dostupnom članicama STO na zvaničnom sajtu resora/Vlade na engleskom jeziku najmanje trideset dana prije utvrđivanja/usvajanja propisa od strane Vlade¹¹ ali i sve zakone/podzakonska akta (nakon okončanja skupštinske procedure tj. objavljivanja u Sl. listu) i mjere koje utiču na trgovnu.

Kada su u pitanju obavezujuće notifikacije izvještavanje se vrši periodično (najčešće na godišnjem nivou). U odnosu na navedeno, treba imati u vidu i da postoji obaveza izvještavanja/dostavljanja notifikacija u slučaju donošenja propisa/mjera koji utiču na trgovinu robama (posebno u dijelu obaveza po osnovu sanitarnih i fitosanitarnih mjera, kao i tehničkih barijera u trgovini), uslugama (GATS)¹² i trgovinskih aspekata prava intelektualne svojine (TRIPS).

U kontekstu notifikacija, značajno je napomenuti da Sporazum o primjeni sanitarnih i fitosanitarnih mjera (SPS) reguliše pitanje bezbjednosti u snadbijevanju hranom, kao i zdravlja biljaka i životinja. Istovremeno, njegov zadatak je da kontroliše da se stroga pravila o zdravlju i bezbjednosti ne koriste kao izgovor za zaštitu domaćih proizvođača. Sporazumom se dozvoljava zemljama da utvrde svoje nacionalne standarde, ali oni mogu da se primjenjuju samo u mjeri koja je neophodna u cilju zaštite života i zdravlja ljudi, životinja ili biljaka, dok se članice ohrabruju da koriste međunarodne standarde ili preporuke gdje one postoje. U skladu sa pomenutim, a vezano za princip transparentnosti Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove¹³ ima obavezu da unaprijed "upozori" na nove ili izmijenjene propise u oblasti sanitarnih i fitosanitarnih mjera. Pomenuto podrazumijeva pripremu i dostavljanje notifikacije/a, uz direktno unošenje na STO Portal. Takođe, u vezano za pristup tržištu roba, treba imati u vidu i Sporazum o tehničkim barijerama u trgovini (TBT), koji treba da osigura da tehnički propisi i standardi (uključujući zahtjeve kod pakovanja, obilježavanja i etiketiranja, i postupci za procjenu usaglašenosti sa tehničkim propisima i standardima) ne predstavljaju nepotrebne prepreke u međunarodnoj trgovini. Sporazum ukazuje na odgovarajuće međunarodne standarde, ali ne zahtijeva od zemalja da mijenjaju nivoe zaštite zbog standardizacije, isti se ne odnosi samo na standarde koji se mogu primijeniti na sam proizvod već i na metode prerade i proizvodnje. U slučajevima kada ne postoje odgovarajući međunarodni standardi, i/ili tehnički sadržaj predloženog tehničkog propisa nije u skladu sa tehničkim sadržajem odgovarajućih međunarodnih standarda i ukoliko tehnički propis može imati značajan uticaj na trgovinu drugih članica STO, članice će u ranoj fazi objaviti svoju namjeru o uvođenju konkretnog tehničkog propisa. U kontekstu Crne Gore, a vezano za TBT, potrebno je da Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo energetike i rudarstva, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, u skladu s obavezama iz Sporazuma TBT, Uredbe o notifikaciji tehničkih propisa, standarda, propisa o uslugama informatičkog društva i postupaka ocjene usaglašenosti ("Sl.list Crne Gore", broj:

¹¹ Veza Zaključak broj: 06-1698/4 od 30. VIII 2012. i br. 08-1630/3 od 10. VI 2014.

¹² Svaka Članica će bez odlaganja objaviti sve relevantne mjere opšte primjene, koje se odnose ili utiču na sprovođenje ovog Sporazuma, osim u vanrednim situacijama u kojima to moraju učiniti najkasnije na dan stupanja na snagu takvih mjera. Takođe će se objaviti međunarodni sporazumi koji pripadaju ili koji se odnose na trgovinu uslugama, čiji je potpisnik zemlja članica.

¹³ Vezano za SPS, STO Sekretarijatu je već dostavljena notifikacija u skladu sa paragrafom 3, Aneksa B vezano za informacioni centar i notifikacija u skladu paragrafom 10, Aneksa B vezano za nadležni organ za primjenu odredbi koje se odnose na procedure SPS notifikacije.

11/2013) i Zakona o tehničkim zahtjevima za proizvode i ocjenjivanju usaglašenosti ("SI.list Crne Gore", broj: 53/11, 33/14, 03/23, član 6 stav 3) dostavljaju Ministarstvu ekonomskog razvoja nacрте tehničkih propisa koje je potrebno notifikovati prema STO-u.

Kada je u pitanju, pristup tržištu usluga koji je definisan kroz GATS i crnogorsku Listu specifičnih obaveza u uslugama (*Schedule of Specific Commitments Annexed to the GATS*), a imajući u vidu obuhvat preuzetih obaveza, Crna Gora treba da dostavlja notifikacije po osnovu sektorskih usluga (koje se odnose na legislativu/uvođenje mjera) i pomenuto je u nadležnosti svih Vladinih resora. U odnosu na obavezu izvještavanja, notifikacije se odnose na pojedinačne sektore i podsektore koji su definisani pomenutom Listom¹⁴.

U kontekstu trgovinskih aspekata prava intelektualne svojine (TRIPS) ustanovljava se minimum standarda zaštite i sprovođenja koji svaka vlada mora da obezbijedi intelektualnoj svojini čiji su nosioci prava fizička i pravna lica iz država članica STO¹⁵. Crnogorska legislativa je, kroz pregovarački proces, usaglašena sa relevantnim odredbama TRIPS-a, dok se implementacija obaveza prati kroz notifikacije. Takođe, vezano za period od pristupanja STO, Crna Gora je Protokol o izmjeni sporazuma TRIPS prihvatila 9. IX 2013, dok je izrada i dostavljanje notifikacija u nadležnosti Ministarstva ekonomskog razvoja.

Značajno je napomenuti da je, budući da pitanje transparentnosti dobija sve više na značaju, Crna Gora prepoznata kao jedna od aktivnijih STO članica imajući u vidu broj dostavljenih notifikacija (sve distribuirane notifikacije su dostupne na sajtu STO). U odnosu u definisanu dinamiku izvještavanja, zaključno s obavezujućim notifikacijama koje je bilo potrebno dostaviti zaključno sa 2023, samo notifikacija koja se odnosi na Sporazum o poljoprivredi u dijelu domaće podrške poljoprivredi (*Agreement on Agriculture, Art. 18.3 - domestic support*) nije dostavljena. Naime, prema informacijama Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, kao nadležnog resora za izradu pomenute notifikacije, podaci o vrijednosti poljoprivredne proizvodnje po sektorima, a koji su neophodni za računanje tzv. AMS-a (*Aggregate Measurement of Support*) još uvijek nijesu raspoloživi (Napomena: Podaci o ekonomskim računima u poljoprivredi bi trebalo da budu objavljeni tokom 2025. i isti su u nadležnosti MONSTAT-a).

2. PROCES EU INTEGRACIJE U KONTEKSTU STO

Pravna tekovina STO je polazna osnova prilikom definisanja trgovinskih politika svih članica Organizacije, pa tako i EU, kada je u pitanju Zajednička trgovinska politika kao jedna od najvažnijih politika Unije. Zajednička trgovinska politika regulisana je članom 206 i 207 Ugovora o funkcionisanju EU. Ista se odnosi na obaveze iz članstva u STO-u, uključujući propise o spoljnoj trgovini, carine i ostale mjere zaštite domaće proizvodnje, te opšti sistem preferencijala kojim se manje razvijenim zemljama i zemljama u razvoju daju carinske povlastice pri uvozu robe u EU. Temelj Zajedničke trgovinske politike je zajednička carinska tarifa koja uređuje trgovinske odnose Unije sa trećim zemljama. EU,

¹⁴ Crna Gora je preuzela obaveze u 11 sektora od ukupno 12, odnosno u 136 podsektora od ukupno 166. Obaveze su preuzete za poslovne usluge, komunikacione usluge, građevinarstvo i srodne inženjerske usluge, distribuciju, obrazovanje, zaštitu životne sredine, finansijske, zdravstvene i druge socijalne usluge, turizam, rekreativne, kulturne i sportske usluge (izuzev audiovizuelnih) i usluge transporta. U velikom broju sektora/podsektora usluga, crnogorska Lista specifičnih obaveza nema ograničenja u pogledu pristupa tržištu ili nacionalnom tretmanu u bilo koja od četiri načina pružanja usluga. Takođe, preuzete su djelimične obaveze za pravne usluge (kao npr. konsultantske usluge kada je u pitanju međunarodno, domaće i pravo treće zemlje) i savjetodavne usluge u vezi sa poljoprivredom, lovom i šumarstvom, ribolovom i distribucijom energije.

¹⁵ TRIPS reguliše: autorska i srodna prava, žigove, geografske oznake, industrijske modele i uzorke, patente, šeme (topografije) integrisanih kola, kao i neotkrivene informacije, uključujući i trgovinske tajne.

takođe, primjenjuje i veliki broj bilateralnih sporazuma sa zemljama nečlanicama, između ostalog i sporazume o slobodnoj trgovini i sporazume o stabilizaciji i pridruživanju.

Pitanje članstva u STO kao i prava i obaveze članica, značajno je i u kontekstu EU integracije. Naime, EU je aktivna članica i učestvuje u svim procesima, pa se i od zemalja koje su otpočele pristupne pregovore očekuje da usklađuju svoje politike s EU. Ovo posebno imajući u vidu da je u pitanju institucija u okviru koje se konstantno vode pregovori o unaprjeđenju trgovine, i u tom smislu se i od svih članica očekuje da kontinuirano usaglašavaju svoje trgovinske politike i legislativu sa STO sporazumima, deklaracijama i odlukama, ali i aktuelnim inicijativama (za članice koje podržavaju određenu inicijativu). Crna Gora prepoznaje značaj STO i u cilju usaglašavanja s EU politikama, uključena je u različite STO inicijative¹⁶. U skladu s pomenutim, Crna Gora između ostalog, jednom godišnje, izvještava EK o implementaciji crnogorskih obaveza u okviru STO, u sklopu priloga Izvještaju EK o Crnoj Gori, sastanka Pododbora za industriju, trgovinu, carine i poreze i Odbora za stabilizaciju i pridruživanje. Značajno je istaći da su aktivnosti koje se odnose na STO prepoznate na sastancima s EK, ali i u Izvještaju EK o Crnoj Gori za 2023 (ali i prethodnih godina), kojim se konstatuje sljedeće: *“U oblasti zajedničke trgovinske politike, Crna Gora je nastavila svoje stavove da koordinira sa stavovima EU, uključujući i u okviru Svjetske trgovinske organizacije (STO)“*. Takođe, u kontekstu aktuelnih pregovaračkih procesa u okviru STO-a, prepoznaje se značaj stalne Misije Crne Gore pri UN i ostalim međunarodnim organizacijama u Ženevi (Misija), ali i potreba aktivnog učešća Misije u radnim tijelima Organizacije, posebno s aspekta eventualnog preuzimanja dodatnih obaveza i boljeg pozicioniranja Crne Gore u okviru STO¹⁷.

Danom pristupanja EU Crna Gora ima obavezu da u potpunosti primjenjuje Zajedničku trgovinsku politiku Unije, i ulaskom u EU, aktuelni STO raspored za Crnu Goru će prestati da važi. Vezano za pomenuto, podsjećamo da je u Poziciji¹⁸ za poglavlje 30 - Vanjski odnosi konstatovano sljedeće: *„Crna Gora je pregovore sa STO članicama vodila uz konsultacije s Evropskom komisijom. Kao rezultat toga, crnogorske obaveze su u velikoj mjeri usaglašene s onima u EU, ali ne i u potpunosti usaglašene. Nakon pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, Evropska unija će pregovarati s državama članicama o eventualnim zahtjevima za kompenzacijama“*.

3. TRINAESTI SASTANAK MINISTARSKE KONFERENCIJE

Ministarska konferencija, po trinaesti put sastala se u Abu Dabiju (MC 13), u Ujedinjenim Arapskim Emiratima. MC 13 je prvobitno planirana da bude održana od 26 - 29. II 2024, međutim produžena je kako bi članice uložile dodatne napore i uspjele da postignu rezultate/dogovore u pojedinačnim oblastima. Crna Gora podržava Odluke/Deklaracije koje su donijete i prepoznajući značaj Konferencije uputila je i video poruku podrške tzv. *„Statement of Montenegro“*. Takođe, nakon konsultacija s nadležnim resorom (Ministarstvo finansija), a na poziv *International Trade Centre (ITC)*, Crna Gora je podržala Kampanju *„Global Campaign on Gender-Responsive Public Procurement (GRPP)“*, a koja ima za cilj povećanje učešća preduzeća u vlasništvu žena/kojima upravljanju žene na javnim tenderima, a polazeći od predloženog koncepta/koraka koji su definisani istom, ali i

¹⁶ Učešće u zajedničkim inicijativama (*Investment facilitation for development; Domestic regulation of trade in services; E-commerce; MSMEs*). Učešće u ekološkim inicijativama (*Fossil Fuel Subsidy Reform; Trade and environmental sustainability; Informal Dialogue on Plastics Pollution and Environmentally Sustainable Plastics Trade*).

¹⁷ Pomenuto je prepoznato i kroz Zaključak 06-1698/4 od 30. VIII 2012.

¹⁸ Pregovaračka Pozicija Crne Gore za Međuvladinu konferenciju o pristupanju Crne Gore Evropskoj Uniji za Poglavlje 30 - Vanjski Odnosi

aktuelnog strateškog i zakonodavnog okvira. Takođe, za potrebe MC (aktivnosti na „marginama“ MC) dostavljene su sve potrebne informacije Misiji u Ženevi.

U kontekstu daljeg unapređenja pravnog okvira STO, a vezano za subvencije u ribarstvu, kao jedno od ključnih pitanja u okviru Organizacije (koje se odnosi na sve članice), tokom MC 13 jedanaest članica deponovalo je ratifikacione instrumente, čime su i formalno prihvatile Sporazum o nedozvoljenim subvencijama u ribarstvu (WTO Agreement on Fisheries Subsidies). Podsjećamo da su članice isti usvojile u junu 2022, na MC 12, te i da je u pitanju novi multilateralni Sporazum kojim se definiše prvi, ali značajan, korak kojim se ekološka održivost stavlja u prvi plan. Na složenost samog pregovaračkog procesa, ukazuje i činjenica da usvojenim Sporazumom nijesu obuhvaćene sve oblasti koje su bile predmet prethodnih pregovora, pa je pregovaračka grupa nastavila pregovore. Vezano za pomenuto, u kontekstu dalje implementacije obaveza po ovom pitanju, definisane su dvije faze koje su ključne za dalji napredak. Prva faza se odnosi na stupanje na snagu i implementaciju već usvojenog Sporazuma (da bi isti stupio na snagu, potrebno je da dvije trećine članica STO dostavi Sekretarijatu STO-a ratifikacioni instrument) i ista je u toku. U kontekstu Crne Gore značajno je pomenuti da je Vlada 2. II 2024. utvrdila *Predlog zakona o potvrđivanju Protokola o izmjenama i dopunama Sporazuma iz Marakeša o osnivanju STO-a – Sporazum o subvencijama u ribarstvu*, kao i da je tokom Druge sjednice redovnog proljećnog zasijedanja 4. IV 2024. Skupština je isti i usvojila. Imajući u vidu činjenicu da je pomenuti zakon objavljen u “Sl. listu Crne Gore - Međunarodni ugovori, broj: 3/2024”, a u cilju okončanja ratifikacione procedure dostavljena je instrukcija Ministarstvu vanjskih poslova da pripremi i STO Sekretarijatu dostavi „*Instrument of Acceptance of the Protocol Amending the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Agreement on Fisheries Subsidies*“. Kada je u pitanju definisanje, i dalje unapređenje pravnog okvira u dijelu subvencija u ribarstvu, druga faza podrazumijeva nastavak pregovora u cilju rješavanja otvorenih pitanja koja nijesu obuhvaćena kroz usvojeni Sporazum na MC 12 i pregovori su intenzivirani. U ovom dijelu treba imati u vidu da je predmet pregovora, između ostalog, i mogućnost ulaganja u flotu, i u tom smislu pregovori definišu određena ograničenja, ali i „pokušaj“ da se pooštri način na koji se odredbe primjenjuju na one koji subvencionišu ribolov. Pored pomenutog, treba imati u vidu i kompletna pregovaračka dokument/a, s akcentom na interese Crne Gore, i u tom smislu, neophodna je aktivna uloga Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (kao nadležnog resora). Pomenuto podrazumijeva zauzimanje i definisanje jasnih stavova po pitanju daljih pregovora i pregovaračkih dokumenata. Ovo posebno imajući u vidu da okončanjem pregovora članice preuzimaju obaveze, kao i da će iste biti dio multilateralnog paketa STO obaveza. Značajno je napomeniti, tokom MC 13 pripremljen je radni dokument (na osnovu sugestija i komentara članica) za nastavak pregovora. Isti sadrži dodatne “nove” odredbe vezane za nedozvoljene subvencije u ribarstvu.

Vezano za oblast poljoprivrede, unapređenje globalnih pravila o trgovini hranom i poljoprivrednim proizvodima je jedan od pregovaračkih prioriteta za članice STO. Pregovori u ovoj oblasti otpočeli su u skladu sa članom 20. Sporazuma o poljoprivredi, i započeli su još 2000. nakon čega su postali dio “Doha paketa” na MC u Dohi 2001. Na liniji pomenutog, u prethodnom periodu članice su donijele više odluka, ali i dalje je značajan broj pitanja predmet pregovora. U skladu sa pomenutim, na MC 13 predmet diskusije je bio nacrt teksta koji se odnosi na poljoprivredu „*Draft Text on Agriculture*” (WT/MIN(24)/W/13/Rev.1) međutim, po ovom pitanju nije postignut konsenzus. U kontekstu Crne Gore, obuhvat aktuelnih pregovora posebno je od značaja s aspekta domaće podrške poljoprivredi tzv. AMS gdje je moguće smanjenje AMS za razvijene zemlje. U odnosu na pomenuto, ali i za ostala pregovaračka pitanja u okviru STO iz ove oblasti, važna je uloga Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede kao resornog organa zaduženog za navedene

politike, a u cilju efikasnog praćenja pregovaračkog procesa, ali i implementacije preuzetih obaveza, u konačnom.

Konferencija je održana, uz obilježavanje tridesetogodišnjice od osnivanja STO-a, i članice su ponovo potvrdile principe i ciljeve sadržane u Marakeškom sporazumu. U skladu s odgovarajućim potrebama, ali i potrebama članica na različitim nivoima ekonomskog razvoja, potvrđeno je da su tokom 30 godina članice STO nastojale da ispune ciljeve navedene u Preambuli Marakeškog sporazuma, ali i da je ostvaren napredak. Ovom prilikom (2. III 2024) **usvojen je i set dokumenata (odluke i deklaracija), i to u odnosu na sljedeća pitanja:**

- Na MC 13 donijete su **dvije Ministarske odluke**, a kojima je (u odnosu na duži zastoj u pregovaračkom procesu - zaključno sa junom 2016. Organizacija je brojala 164 članice), podržano pristupanje dvije nove članice, i to Komora i Istočnog Timora (*The Union of the Comoros WT/MIN(24)/31, WT/L/1186 - Accession of the Union of the Comoros - Ministerial Decision*¹⁹ i *The Democratic Republic of Timor-Leste - WT/MIN(24)/32, WT/L/1187; - Accession of the Democratic Republic of Timor-Leste - Ministerial Decision*²⁰). U skladu sa pomenutim Organizacija će brojati 166 članica, dok je preko 20 zemalja još uvijek u pregovaračkom procesu. Značajno je napomenuti da se princip za članstvo razlikuje od ostalih organizacija, pa tako članica STO može biti i ona koja ima obilježja carinske teritorije (tj. nije neophodno da bude suverena i priznata država). U skladu sa pomenutim, Crna Gora je iskoristila pomenuto pravo pa je decembra 2004. podnijela zahtjev za samostalno pristupanje STO-u²¹. Takođe, treba imati u vidu i da veliki broj najznačajnijih i najuticajnijih međunarodnih organizacija ima status posmatrača, i u tom smislu ima mogućnost da prati rad i prisustvuje sastancima nekih tijela STO.

- Članice su usvojile **Ministarsku deklaraciju „Abu Dhabi Ministerial Declaration“** (*WT/MIN(24)/DEC*), kojom su se između ostalog, obavezale, da će sačuvati i ojačati sposobnost multilateralnog trgovinskog sistema baziranog na STO pravilima, u cilju adekvatnog odgovora na trenutne trgovinske izazove, ali i u doprinosu dostizanja Agende UN 2030 i njenih ciljeva održivog razvoja u mjeri u kojoj se odnose na mandat STO. Naglašena je važnost trgovine i održivog razvoja u tri stuba – ekonomski, socijalni i ekološki. Istaknuta je važnost implementacije sporazuma STO, ministarskih odluka i deklaracija. Takođe, uz konstatovani napredak (koji je do sada postignut), date su preporuke da relevantna radna tijela STO-a ubrzaju dalji rad, ali je i potvrđena posvećenost radu na neophodnoj reformi STO-a kako bi se poboljšala funkcionalnost Organizacije. Naglašena je važnost otvorenih, inkluzivnih, otpornih, održivih, raznovrsnih i pouzdanih globalnih lanaca snadbijevanja i uloga u obezbjeđivanju da se proizvodnja i trgovina lakše oporave od kriza i geopolitičkih dešavanja. Prepoznato je da je potreba dalje integracije, u multilateralni trgovinski sistem članica u razvoju uključujući i najmanje razvijene zemlje (LDC), važan aspekt njihovog ekonomskog razvoja, posebno imajući u vidu potrebe LDC zemalja. Uzimajući u obzir rad STO i saradnju sa drugim relevantnim međunarodnim organizacijama, a vezano za ekonomsko osnaživanje žena i učešće žena u trgovini, prepoznato je da saradnja doprinosi ekonomskom rastu i održivom razvoju. Takođe, Deklaracijom je prepoznata važna uloga koju mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) igraju u ekonomskom rastu, održivom razvoju i smanjenju siromaštva u svim članicama

¹⁹ Zahtjev za pristupanje STO-u, Komor je podnio 22. II 2007.

²⁰ Istočni Timor, zahtjev za pristupanje STO-u, podnio je 7. IV 2015.

²¹ Početkom decembra 2004. Crna Gora i Srbija (u sastavu tadašnje Državne zajednice Srbije i Crne Gore) podnijele su odvojene zahtjeve za pristupanje STO i STO Generalni savjet je 15. II 2005. odobrio Crnoj Gori ali i Srbiji da otpočnu pregovarački proces. U odnosu na pomenuto, napominjemo da Srbija još uvijek nije okončala pregovore.

STO, istovremeno primjećujući razlike u kontekstu izazova i mogućnosti MMSP među članicama.

- U okviru STO „Male, ranjive ekonomije“ - SVEs čine značajan dio STO članica, iako nijesu prepoznate kao zvanična potkategorija članica. U pitanju su zemlje sa malim udjelom u međunarodnoj trgovini, a koje su posebno osjetljive na ekonomsku neizvjesnost. Članice STO priznaju da se SVEs, suočavaju s određenim rizicima i 2002. dogovorile su Radni program „on small economies“ (u skladu sa Deklaracijom iz Dohe). Vezano za pomenuto na MC 13 usvojena je **Ministarska odluka „Work Programme on Small Economies“** (WT/MIN(24)/33; WT/L/1188), kojom se potvrđuje posvećenost daljem radu na pomenutom Radnom programu. S tim u vezi dogovoreno je da se nastavi s istraživanjem modaliteta kojim bi SVEs zemljama omogućili da što bolje iskoriste STO članstvo, ali i da se integrišu u multilateralni trgovinski sistem. Akcenat će biti stavljen na izazovima i mogućnostima u korišćenju e-trgovine, pouzdanih i transparentnih lanaca snadbijevanja s obzirom na pitanja bezbjednosti hrane i uticaj netarifnih barijera, kao i prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promjena u kontekstu trgovinskih politika.

- U okviru STO pravne tekovine (sporazumi, odluke, deklaracije, radni programi i dr) definisane su posebne odredbe koje zemljama u razvoju i najmanje razvijenim zemljama (LDCs) daju posebna prava²². Naime, u pitanju su odredbe o „posebnom i različitom tretmanu“²³ - S&DT, kojim se štite interesi „ranjivih“ članica sa ciljem njihove integracije u STO trgovinski sistem, ali i podstiče ekonomski razvoj i reforme ove grupe zemalja. Pomenuto, između ostalog, podrazumijeva duže vremenske periode za implementaciju obaveza koje su definisane STO sporazumima, različite aktivnosti razvijenih članica u cilju povećanja trgovinskih mogućnosti za pomenute zemlje, ali i podršku u cilju jačanja administrativnih kapaciteta, rješavanje sporova, implementaciju tehničkih standarda i dr. Značajno je napomenuti da je na MC 9 (u decembru 2013) uspostavljen mehanizam za reviziju i analizu primjene odredbi o posebnom i različitom tretmanu, kao i da su članice donijele Odluku koja se odnosi na pristup LDCs zemljama tržištu bez kvota i carina (*DFQF for LDCs - Duty-Free and Quota-Free Market Access for Least developed countries*). Pomenutom Odlukom (razvijene zemlje i zemlje u razvoju) obavezale su se da dodatno liberalizuju pristup tržištu roba. U pitanju je olakšavanje pristupa tržištu, u skladu sa neregipročnim preferencijalnim trgovinskim aranžmanima (unilateralni) za 97% proizvoda (po tarifnim linijama) porijeklom iz LDCs. U skladu sa pomenutim, još Uredbom o carinskoj tarifi za 2016. („Sl. list Crne Gore“ broj 46/16) implementirana je pomenuta Odluka, i ista je sastavni dio svih Uredbi o carinskoj tarifi od tada²⁴. U kontekstu MC 13, uvažavajući značaj S&DT, usvojena je **Ministarska odluka „WTO Smooth Transition Support Measures in Favour of Countries Graduated from the LDC Category - Ministerial Decision“** (WT/MIN(24)/34; WT/L/1189). Istom se, uz pozivanje na već prethodno usvojena

²² Ne postoje STO definicije „razvijenih“ ili „zemalja u razvoju“. Vezano za STO, zemlje u razvoju su one koje su po principu „self-selection“ na taj način deklariraju (iako to nije nužno automatski prihvaćeno u svim radnim tijelima STO). U okviru Organizacije pomenuto se sve više posmatra kao „otvoreno pitanje“ oko kojeg ne postoji konsenzus, imajući u vidu da ne postoje jasni kriterijumi za princip „self-selection“, ali i iz razloga S&DT koje ove zemlje imaju pravo da koriste. Za razliku od zemalja u razvoju, kada su u pitanju LDCs zemlje iste su definisane UN listom. Prema EU klasifikaciji trenutna UN lista broji 45 zemalja od kojih su 35 članice STO (LDCs – Least Developing Countries by UN Economic and Social Council classification)

²³ „special and differential treatment“

²⁴ U odnosu na aktuelnu Uredbu, Vlada je 14. XII 2023. donijela Uredbu o carinskoj tarifi za 2024 („Sl. list CG“ broj 117/23). Značajno je napomenuti da Crna Gora na unilateralnoj osnovi definiše preferencijalni DFQF tretman, ne samo za STO članice, već sve zemlje LDCs (s UN liste). Takođe, vezano za preferencijalni tretman, Carinsko zakonodavstvo EU, između ostalog, propisuje i Generalnu šemu preferencijala (GSP) pravila porijekla za najmanje razvijene zemlje, a sa kojima se Crna Gora potpuno uskladila kroz Uredbu o bližem načinu sprovođenja carinskih postupaka i carinskih formalnosti („Sl. list CG“, broj: 26/23). U odnosu na GSP šemu preferencijala iz prethodne važeće Uredbe za sprovođenje carinskog zakona, novina je značajno pojednostavljenje uslova za sticanje preferencijalnog porijekla iz čl. 78, odnosno Priloga 16 Uredbe, za najmanje razvijene države korisnice (shodno klasifikaciji UN).

dokumenta, ukazuje na odredbe S&DT, kao i da je potrebno da se nastavi rad u okviru Podkomiteta za najmanje razvijene zemlje i Generalnog savjeta, sa ciljem davanja preporuka do decembra 2024, a kada će se izvještavati o napretku. Članice su se pomenutom Odlukom saglasile o konkretnim mjerama za olakšavanje „izlaska“ iz kategorije LDCs, i to na način da se daje mogućnost ovim zemljama da nastave da koriste primjenu posebnih procedura navedenih u članu 24 Sporazuma o rješavanju sporova, ali imaju pravo i na tehničku pomoć i izgradnju administrativnih kapaciteta „specifičnu“ u okviru STO plana tehničke pomoći i obuka (pomenuto se odnosi na period od tri godine od datuma kada odlukom Generalne Skupštine UN-a Lista LDC zemalja postane pravosnažna). Takođe, vezano za S&DT, usvojena je **Ministarka deklaracija** „Declaration on the Precise, Effective and Operational Implementation of Special And Differential Treatment Provisions of the Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures and the Agreement on Technical Barriers to Trade - Ministerial Declaration“ (WT/MIN(24)/36; WT/L/1191). Pomenutom deklaracijom se, pored ponovnog ukazivanja na značaj odredbi S&DT (koje ostaju sastavni dio STO sporazuma) a koje bi trebalo da budu preciznije, efektivnije i operativnije, ukazuje na značaj Sporazuma o primjeni sanitarnih i fitosanitarnih mjera (SPS) i Sporazuma o tehničkim barijerama u trgovini (TBT) i rad komiteta koji se bave pitanjima S&DT. Takođe, članice su se saglasile u dijelu značaja prevazilaženja izazova koji se odnose na SPS/TBT („poboljšanja“ tehničke pomoći, uvođenja mjera, dostavljanja komentara, notifikacija/transparentnosti). Dogovoreno je da se nastavi sa radom s ciljem bolje implementacije odredbi koje se odnose na S&DT, kao i izvještavanja o napretku. Pomenuta Ministarska Odluka i Deklaracija su od posebnog značaja za zemlje u razvoju i LDCs zemlje, ali i rad STO-a, imajući u vidu broj ovih članica.

- U odnosu na STO TBT Sporazum/Komiteš, na MC 13, usvojena je **Ministarska deklaracija** „Strengthening regulatory cooperation to reduce technical barriers to trade - Ministerial Declaration“ (WT/MIN(24)/35; WT/L/1190). Deklaracijom se potvrđuje ključna uloga pomenutog Komiteta (vođen članicama) u unapređenju implementacije TBT Sporazuma. S tim u vezi, prepoznaju se dobre prakse koje je razvio Komitet, ali i važnost oblasti kao što su: transparentnost i obavještenja, upravljanje trgovinskim interesima (npr. *specifičnim trgovinskim interesima*), odlukama i preporukama, razmjena informacija i efikasno korišćenje digitalnih alata. Prepoznaje se i važna uloga rada Komiteta na aktuelnim i novim regulatornim izazovima, uključujući, ali ne ograničavajući se na oblasti klimatskih promjena, održivog razvoja, digitalne ekonomije i zdravlja, ali i promociji međunarodnih sporazuma o priznavanju akreditacija/e. Takođe, i pored činjenice da je Sporazum iz 1995, ukazano je da je isti i dalje relevantan za savremene globalne trgovinske izazove. Na liniji navedenog, na MC je potvrđen i značaj saradnje između članica, s ciljem: izbjegavanja, ali smanjenja nepotrebnih trgovinskih barijera i izgradnje povjerenja između trgovinskih partnera kroz međusobno razumijevanje i dijalog; Doprinosu razvoju djelotvornih i efikasnih tehničkih propisa i izbjegavanja regulatornih razlika i „nepotrebnih“ odstupanja, posebno u kontekstu razvoja i usvajanja međunarodnih standarda, ali i pruža priliku za promociju regulatorne konvergencije tamo gdje je to potrebno; Podsticanja članica da se „rano“ angažuju u razmjeni komentara na nacrtne propise i pokažu spremnost da rade zajedno, a kako bi se identifikovale i ublažile potencijalne regulatorne razlike ili trgovinske prepreke koje su restriktivnije više nego što je neophodno, a prije finalizacije/usvajanja legislative; Rasta predvidljivosti poslovnog okruženja i pristupa regulatornim informacijama, kao i redovno obavještanje o usvojenim propisima/mjerama; Doprinosu transparentnosti kao ključnom elementu STO sporazuma i podsticanja da informacije o svim povezanim tehničkim propisima/postupcima ocjenjivanja i usaglašenosti budu javno dostupni.

- Kao što se, između ostalog, i navodi u Abu Dabi Ministarskoj deklaraciji, na MC prepoznat je i značaj pitanja reforme sistema koje se odnosi na rješavanje sporova, i članice su usvojile **Ministarsku odluku „Dispute Settlement Reform - Ministerial Decision“** (WT/MIN(24)/37; WT/L/1192), kojom se predlaže da se ubrzaju diskusije i nadgradi već postignuti napredak. Cilj je uspostavljanje potpunog i funkcionalnog sistema rješavanja sporova, a koji bi bio dostupan svim članicama do 2024²⁵. Naime, treba imati u vidu da je pitanje rješavanja sporova regulisano Aneksom 2 - Dogovorom o pravilima i procedurama za rješavanje sporova (DSU)²⁶ Sporazuma o osnovanju STO. Aneks 2 ima za cilj obezbjeđenje sigurnosti i predvidljivosti STO trgovinskog sistema, ali i očuvanje prava i obaveza članica i definisanje prihvatljivih rješenja u dijelu ukidanja mjera koje nijesu usklađene s odredbama pravne tekovine STO (isti se podjednako primjenjuje na sve ostale STO sporazume). Pa tako, za sprovođenje DSU pravila i procedura, osnovan je poseban Organ za rješavanje sporova (*Disput Settlement Body - DSB*). U skladu sa postupkom rješavanja sporova (u slučaju neuspjelih konsultacija i nastavka spora), DSB je nadležan za: formiranje panela, usvajanje izvještaja panela, Apelaciono tijelo, vršenje nadzora nad primjenom odluka i dr. Međutim, i pored nespornog značaja DSU, sam sistem rješavanja sporova pokazao je određene nedostatke, kao što su dug i finansijski zahtjevan proces, ali i kroz blokadu rada Apelacionog tijela zbog nedostatka kvoruma (krajem 2021), čime je direktno narušena drugostепенost sistema rješavanja sporova u okviru DSU. Donošenje Ministarske odluke je od značaja, imajući u vidu činjenicu da ima za cilj ponovno uspostavljanje funkcionalnog sistema rješavanja sporova i Crna Gora podržava reforme STO-a u ovom dijelu.

- Vezano za Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS)²⁷ ali i rad TRIPS Savjeta, donijeta je **Ministarska odluka „TRIPS non-violation and situation complaints - Ministerial Decision“** (WT/MIN(24)/39; WT/L/1194). Naime, u skladu s Odlukom od 17. VI 2022 (koja je donijeta na MC 12) o „Žalbama u vezi sa nekršenjem i situacijama TRIPS-a“ (dokument WT/L/1137), dogovoreno je da će Savjet nastaviti s ispitivanjem obima i modaliteta za žalbe koje su regulisane podstavom 1(b) i 1(c) člana XXIII GATT-a iz 1994. Takođe, dogovoreno je da do MC 14, članice neće pokretati takve žalbe prema TRIPS sporazumu, čime je ponovo produžen rok definisan članom 64 TRIPS-a²⁸.

- Na MC 13, usvojen je **Ministarskom odlukom „Work Programme on Electronic Commerce - Ministerial Decision“** (WT/MIN(24)/38; WT/L/1193), kojim je dogovoreno da članice nastave rad u okviru Programa o elektronskoj trgovini, a na osnovu teksta WT/L/274, sa fokusom na razvojnu dimenziju, uzimajući u obzir ekonomske, finansijske i

²⁵ Napomena: U kontekstu rješavanja sporova u okviru STO, Crna Gora prepoznaje ulogu koju multilateralni trgovinski sistem STO, zasnovan na pravilima, treba da odigra u cilju obezbjeđenja sigurnosti i predvidljivosti multilateralnog trgovinskog sistema. Ovo posebno imajući u vidu da je Apelaciono tijelo prestalo sa radom zbog nedostatka kvoruma. U skladu s pomenutim, kao i u dijelu daljeg usaglašavanja svojih trgovinskih politika s EU, Crna Gora se pridružila Privremenom sporazumu o arbitraži (MPIA). U ovom dijelu, značajno je napomenuti da protiv Crne Gore nije pokrenut nijedan spor.

²⁶ Eng. *Dispute Settlement Understanding*.

²⁷ Eng. *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*.

²⁸ Član 64 Rješavanje sporova

1. Odredbe članova XXII i XXIII GATT-a iz 1994, na način kako su razrađene i primjenjive na osnovu Dogovora o rješavanju sporova, primjenjivaće se na konsultacije i rješavanje sporova po osnovu ovog Sporazuma, osim ukoliko ovim Sporazumom nije drugačije predviđeno.

2. Podstavovi 1(b) i 1(c) člana XXIII GATT-a iz 1994, se neće primjenjivati na rješavanje sporova po osnovu ovog Sporazuma u periodu od 5 godina od datuma stupanja na snagu Sporazuma o STO.

3. Tokom perioda o kojem se govori u stavu 2, Savjet za TRIPS će ispitivati obuhvat i modalitete žalbi onog tipa koje su regulisane podstavovima 1(b) i 1(c) člana XXIII GATT-a iz 1994, a sačinjene su saglasno ovom Sporazumu, i podnijeti svoje preporuke Ministarskoj konferenciji na njeno usvajanje. Odluka Ministarske konferencije o usvajanju takvih preporuka ili odluka o produženju trajanja perioda iz stava 2 će moći samo da se donese konsenzusom, a usvojene preporuke će važiti za sve članice, bez daljeg procesa formalnog usvajanja.

razvojne potrebe zemalja u razvoju i LDCs članica. Takođe, pozdravljen je i nastavak diskusija u različitim formatima, ali i saradnja sa drugim organizacijama. Nadalje, iskazana je potreba, po pitanju digitalne ekonomije i izazova s kojima se suočavaju članice (u razvoju i LDCs), za daljim obukama i tehničkom pomoći. Kao prioritet su adresirani nedostaci u podršci rješavanju problema digitalnog jaza, uključujući mikro, mala i srednja preduzeća, a kako bi se ostvario potencijal digitalne ekonomije. Nadalje, dogovoreno je da Generalni savjet vrši periodične preglede Programa rada, u cilju dostavljanja preporuka koje mogu dovesti do konkretnijih rješenja do sljedeće MC. Kao najznačajniji rezultat MC 13, u ovom dijelu, dogovoreno je da se zadrži postojeća praksa da se ne uvode carine na elektronske transakcije do MC 14 (31. III 2026). Napominjemo da navedenog datuma ističe moratorijum i pomenuti Program rada.

Takođe, u kontekstu elektronske trgovine, i pored činjenice da nije dio usvojenog paketa dokumenata na MC 13, značajno je napomenuti i aktuelne pregovore koji se odnose na Zajedničku inicijativu o elektronskoj trgovini (*Joint Initiative on E-commerce*). Aktivnosti po ovom pitanju se vežu za MC 11 (u decembru 2017), kada se grupa od 71 članice saglasila da pokrene diskusiju o različitim aspektima elektronske trgovine. U januaru 2019, 76 članica STO, između ostalih i Crna Gora²⁹, je potvrdilo namjeru da započne pregovarački proces, o posebnim pravilima po pitanjima vezanim za ovu oblast. U kontekstu aktuelnih STO pravila, može se navesti da Inicijativa ne dovodi u pitanje postojeći pravni okvir STO, uz uvažavanje činjenice da Sporazumom o osnivanju STO (s aneksima), nije bilo moguće obuhvatiti elemente aktuelnih procesa/savremene elektronske trgovine, ali i pitanja koja se osim trgovinskih pravila, odnose i na: elektronsku upravu, informatičku bezbjednost, sajber bezbjednost, elektronsku dokumentaciju, elektronsko plaćanje, elektronske identifikacije i potpis, način čuvanja podataka, zaštitu potrošača i podataka o ličnosti, vjerodostojnost informacija o proizvodima i uslugama koji se nude preko interneta, oblast telekomunikacija, poreza, carina i dr. U kontekstu EU integracije, pitanje elektronske trgovine, je primarno u okviru Poglavlja 10 - Informatičko društvo i mediji. Aktuelni pregovarački proces ima za cilj nadgradnju već postojećeg pravnog okvira, i tokom 2024. održane su tri zvanične runde pregovora (29. I - 2. II 2024, 11-14. III 2024 i 22 - 25. IV 2024 - na nivou STO članica koje podržavaju ovu Inicijativu). Inovirana verzija dokumenta, a koja je pripremljena na osnovu stavova članica tj. prethodno održanih pregovora, distribuirana je (u maju) u cilju pravnog usaglašavanja i prevođenja (na tri zvanična jezika STO), ali i određenih usaglašavanja u dijelu preostalih otvorenih pitanja, a sve u cilju konačnog prihvatanja finalnog teksta. Međutim, kako i nakon sastanka koji je održan u maju (21. V 2024) još uvijek nije postignut konkretan rezultat dogovoreno je da predsjedavajući pripremi izvještaj na osnovu izjava članica. Takođe, na liniji navednog u toku su konsultacije i neformalni pregovori. Značajno je napomenuti da se u odnosu na aktuelni pregovarački okvir, kao krovne institucije prepoznaju Ministarstvo ekonomskog razvoja i Ministarstvo javne uprave, ali i sljedeći resori: Ministarstvo finansija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava carina, Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama, Agencija za elektronske medije Crne Gore, Centralna banka Crne Gore. Takođe, shodno Zakonu o elektronskoj trgovini ("Sl. list RCG", br. 80/2004, "Sl. list Crne Gore", broj: 41/2010, 40/2011 i 56/2013) nadzor nad sprovođenjem Zakona (član 23) vrši organ uprave nadležan za inspekcijske poslove, preko inspektora za usluge informacionog društva³⁰. Pomenuto je značajno s aspekta dalje implementacije nakon usvajanja Inicijative i uvođenja u pravni sistem STO-a, a nakon definisanja pravnog okvira.

²⁹ Nakon konsultacija s EK i predlog nekadašnjeg Ministarstva javne uprave (MJU).

³⁰ Napomena: Svi nadležni resori su imali mogućnost praćenja pregovora putem STO Platforme i komunikacija, ali i usaglašavanje stavova s EU i iznošenje istih na pregovorima, je „tekla“ posredstvom Misije u Ženevi.

U odnosu na usvojena dokumenta na MC 13, ali i aktuelne pregovaračke procese u okviru STO inicijativa/dijaloga, tokom Konferencije:

- **Dogovoreno je stupanje na snagu nove discipline o domaćoj regulativi uslugama**, a koja se odnosi na Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS). U pitanju je Aneks 1B Sporazuma kojim je osnovana Organizacija, ovo posebno imajući u vidu da su u kontekstu GATS, prepoznata određena ograničenja. Naime, GATS sadrži discipline koje ograničavaju trgovinu uslugama u obliku ograničenja pristupa tržištu (član XVI) i nacionalnog tretmana (član XVII). Takođe, prilikom izrade GATS-a, pregovarači su prepoznali mogućnost postojanja diskriminatornih mjera koje se odnose na zahtjeve i procedure licenciranja i kvalifikacije, kao i tehničke standarde, koji takođe mogu negativno uticati na trgovinu uslugama³¹. Isto tako, nedostatak objektivnih i transparentnih kriterijuma, na osnovu kojih bi nadležni organi izdavali određena odobrenja/potvrde mogu imati neku vrstu protekcionističke mjere. U tom smislu, prišlo se definisanju procedura tj. definisanju mjera koje će smanjiti neželjene efekte ograničavanja trgovine kroz Zajedničku inicijativu o domaćoj regulativi u uslugama - *Joint Initiative on Services Domestic Regulation* (JCI). U kontekstu pomenute STO Inicijative, Vlada je u novembru 2022 (veza Zaključak broj: 07-7449/2 od 24. XI 2022) usvojila *Informaciju o Zajedničkoj inicijativi o Domaćoj regulativi u uslugama u okviru Svjetske trgovinske organizacije (s priložima)*, a nakon čega je STO Sekretarijatu dostavljen *Raspored specifičnih obaveza na sertifikaciju*³². Dokument je izrađen u skladu sa STO Procedurama za sertifikaciju ispravki ili poboljšanja Rasporeda specifičnih obaveza (S/L/84) i usaglašen s EU. Značajno je napomenuti kada je u pitanju Crna Gora i EU, za razliku od dijela STO potpisnica Inicijative, sertifikacija nije rezultirala povećanjem broja obaveza u okviru STO imajući u vidu obuhvat Zakona o uslugama („Sl. list Crne Gore“ br.71/17). Takođe, u vezi sa stupanjem na snagu Inicijative tj. uvođenjem u pravni sistem STO (za članice koje podržavaju istu) neophodno je bilo okončati procedure sertifikacije. Naime, sertifikacija je tokom 2023. bila zaustavljena, nakon uloženi primjedbi od strane Indije i Južne Afrike, u kontekstu uvođenja u pravni sistem STO-a. U cilju "odblokiranja" procesa, EU je, u ime članica, vodila pregovore s Indijom i Južnom Afrikom, i kao rezultat pregovora dogovorena je izmjena rasporeda u formi tehničke ispravke (*Corrigendum*)³³. U kontekstu Crne Gore, okončanjem procedure sertifikacije³⁴, izmjene Rasporeda stupile su na snagu 27. II 2024, kada i za većinu članica koje podžavaju JCI (između ostalog i za EU). Praćenje i izvještavanje obaveza po pitanju pristupa tržištu usluga je u nadležnosti Ministarstva ekonomskog razvoja, a u saradnji sa nadležnim resorima. Treba imati u vidu i da JCI podržavaju STO članice različitog nivoa razvijenosti i regulatornih kapaciteta. Stupanje na snagu JCI, može se smatrati značajnim napretkom (nakon više od 25 godina pregovora u okviru različitih formata) i dogovoreno se primjenjuje po principu „najpovlašćenije nacije“. Pomenuto, ukazuje i da je moguće postići dogovor, u okviru STO pravnog okvira, s ciljem jačanja multilateralnog trgovinskog sistema. Pozdravljajući stupanje na snagu JCI, *DG Okonjo-Iweala* je na MC 13 između ostalog naglasila: „Usluge su najveći generator radnih mjesta, posebno za žene i mlade ljude, a posljednjih godina bile su i najveći pokretač ekonomskog rasta. Stoga je krajnje vrijeme da priznate dobre regulatorne prakse u trgovini uslugama budu dio Svjetske trgovinske organizacije“.

³¹ Na primjer, pretjerano duge, složene i netransparentne procedure licenciranja mogu obeshrabriti strane pružaoce usluga da posluju na tržištu druge članice STO.

³² *Certification of Schedule of Specific Commitments i Attachment Schedule of Specific Commitments – Montenegro*

³³ Isto je podrazumijevalo, da se u rasporede, a u odnosu na već dostavljeno, unesu puni nazivi disciplina i prilože unaprijeđeni rasporedi (umjesto pozivanja na referentni dokument).

³⁴ *Services Domestic Regulation - Conclusion of Certification Procedures*

• Dio članica STO, tj. dio koji podržava STO Inicijativu/Sporazum o olakšicama za ulaganje u razvoj (*Investment Facilitation for Development Agreement - IFD*) na marginama MC 13 (25. II 2024) objavili su **Zajedničku ministarsku deklaraciju** „*Joint Ministerial Declaration On The Investment Facilitation For Development Agreement*“ (WT/MIN(24)/17) kojom su obilježili finalizaciju pregovora IFD i dokumenta učinili dostupnim javnosti (nakon provjere jezičke konzistentnosti finalizovan je na sva tri zvanična jezika STO-a). Međutim, i pored činjenice da je uvođenje IFD u pravni sistem (kao dodatak aktuelnog Aneksa 4 – plurilateralni Sporazum, kao dio paketa kojim je osnovana STO - Marakeškog Sporazuma) trebalo da bude predloženo u okviru MC 13, pomenuto nije razmatrano³⁵. Podsjećamo i da je Inicijativa pokrenuta 2017. i imala je za cilj definisanje pravnog okvira o olakšicama investicija za razvoj, koji će poboljšati investicionu i poslovnu klimu i olakšati investitorima u svim sektorima privrede da investiraju, obavljaju svoje poslove i proširuju poslovanje. Omogućavanje većeg učešća zemalja u razvoju i LDCs u globalnim investicionim tokovima predstavlja ključni cilj navedene Inicijative. Sporazum bi trebalo da služi kao ključni katalizator za međunarodnu podršku nacionalnih i regionalnih napora za olakšavanje investicija, s ciljem poboljšanja transparentnosti mjera, pojednostavljenja administrativnih procedura, usvajanja drugih mjera za olakšavanje ulaganja, ali i promocije međunarodne saradnje, kao sredstvo za olakšavanje toka stranih direktnih investicija. Sporazum će se primjenjivati na strane direktne investicije u svim sektorima privrede i pokrivaće cio životni ciklus investicije, uz napomenu da ne pokriva pristup tržištu, zaštitu investicija i rješavanje sporova između investitora i države. Vezano za obuhvat Sporazuma, a nakon postizanja dogovora u dijelu uvođenja u STO pravni sistem, Ministarstvo ekonomskog razvoja i Agencija za investicije, su u obavezi da isti implementiraju.

• Ko-sponzori tri **ekološke inicijative/diskusije** (*Trade and Environmental Sustainability Structured Discussion; Fossil Fuel Subsidy Reform; Informal Dialogue on Plastics Pollution and Environmentally Sustainable Plastics Trade*) predstavili su naredne aktivnosti koje će preduzeti s ciljem unapređenja rada na održivosti životne sredine, zagađenju plastikom i reformi subvencija za fosilna goriva. U pitanju su inicijative/dijalozi u okviru STO-a koji prepoznaju značaj ekologije i uspostavljaju vezu sa STO pravilima, ali i imaju za cilj da unaprijede diskusije u pomenutim oblastima. Crna Gora je na liniji usaglašavanja stavova s EU uključena u iste. Vezano za Strukturisane diskusije o trgovinskoj i ekološkoj održivosti (*Trade and Environmental Sustainability Structured Discussion - TESSD*), predloženo je da se ista podrži u novembru 2020³⁶, a nakon konsultacija sa tadašnjim Ministarstvom održivog razvoja i turizma. U odnosu na MC 12, a vezano za MC 13 članice su svoj rad fokusirale, između ostalog, na utvrđivanju budućeg rada u oblastima kao što su trgovina i klimatske promjene, trgovina ekološkim dobrima i uslugama, cirkularna ekonomija i subvencije. Istaknuto je da međunarodna trgovina i trgovinska politika mogu, ali i moraju, da podrže ekološke i klimatske ciljeve, članice su se saglasile da rade na identifikovanju konkretnih akcija koje bi mogle pojedinačno ili kolektivno da prošire mogućnosti za ekološki održivu trgovinu na inkluzivan i transparentan način, a u skladu sa svojim obavezama po osnovu STO-a. U odnosu na aktuelni obuhvat pomenute Inicijative/Dijaloga pored Ministarstva turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (zakonodavnog i regulatornog okvira), prepoznaje se nadležnost Ministarstva ekonomskog razvoja posebno s aspekta zelene i cirkularne ekonomije (strateški i programski okvir), ali i drugih resora koji implementiraju inicijative i aktivnosti iz oblasti održivog razvoja (Ministarstvo finansija, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva, Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i

³⁵ Vezano za MC 13 nakon zvaničnog protivljenja Indije Sporazum nije bio predmet razmatranja.

³⁶ Veza STO dokument, broj: JOB/TE/67, od 12. XI 2020.

vodoprivrede i Ministarstvo energetike i rudarstva). U odnosu na pitanje subvencija fosilnih goriva (Fossil Fuel Subsidy Reform – FFSR), kada je riječ o Crnoj Gori, predloženo je da se Inicijativa podrži u novembru 2021, uz saglasnost tadašnjeg Ministarstva finansija i socijalnog staranja. Vezano za pomenuto, članice STO-a koje su pokrovitelji Inicijative, ističu potrebu da se razrade konkretni modaliteti za racionalizaciju i postepeno ukidanje neefikasnih subvencija za fosilna goriva, ali i razmjenu informacija i iskustava među članicama. Takođe, članice se obavezuju da će uzeti u obzir specifične potrebe i uslove zemalja u razvoju, kao i da će se minimizirati mogući negativni uticaji na njihov razvoj na način koji štiti siromašne i pogođene zajednice. Imajući u vidu obuhvat Inicijative, pored Ministarstva finansija, za dalje praćenje aktivnosti po ovom pitanju je od značaja i Ministarstvo energetike i rudarstva. Kada je riječ o Inicijativi Neformalni dijalog o zagađenju plastikom i ekološki održivoj trgovini plastikom (Informal Dialogue on Plastics Pollution and Environmentally Sustainable Plastics Trade) istim se nastoji pomoći u rješavanju rastućih ekoloških, zdravstvenih i ekonomskih troškova zagađenja plastikom, ali i podrška globalnim naporima za smanjenje zagađenja plastikom i prelaz na ekološki održivu trgovinu plastikom. Crna Gora je nakon konsultacija s nekadašnjim Ministarstvom ekologije, prostornog planiranja i urbanizma predložila da se Dijalog podrži krajem 2023 (akt Ministarstva ekonomskog razvoja: 010-053/23-5932/4), a polazeći od činjenice da je predmetnu Inicijativu podržala i EU. U skladu sa procedurama u okviru STO-a, a imajući u vidu dinamiku po ovom pitanju, Inicijativa je i zvanično podržana i Crna Gora će na narednom sastanku, koji bi trebalo da bude održan u junu 2024. biti najavljena kao nova članica kosponsor. Navedena oblast primarno je obuhvaćena kroz Zakon o upravljanju otpadom ("Sl. list Crne Gore", broj: 34/2024 od 12. IV 2024) i nadležnost je Ministarstva turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera.

Nakon značajne liberalizacije međunarodne trgovine, a koja je ostvarena osnivanjem STO-a, i to kroz progresivno smanjenje carinskih stopa i kvota, ali obuhvatom oblasti u odnosu na GATT (u dijelu pristupa tržištu roba, uvođenjem tema koje se odnose na trgovinu uslugama, trgovinske aspekte prava intelektualne svojine i drugih značajnih pitanja) fokus rada Organizacije usmjeren je na identifikovanje i prevazilaženje trgovinskih prepreka i nove pregovaračke oblasti. I pored značajnih aktivnosti po ovom pitanju, STO funkcioniše u kompleksnim međunarodnim političkim prilikama, ali i izazovima u radu posebno kada je u pitanju Tijelo za rješavanje sporova. Međutim, i pored određenih razlika u stavovima članica, uočava se napredak u pregovorima koji se kontinuirano vode. U odnosu na usvojena dokumenta na MC 13, kojim se između ostalog ukazuje i na značaj pune implementacije aktuelne pravne tekovine STO, ali važnosti okončanja ratifikacione procedure u kontekstu stupanja na snagu Sporazuma o nedozvoljenim subvencijama u ribarstvu, postignut je i dogovor u okviru Radnog programa elektronske trgovine (u dijelu zadržavanja postojeće prakse da se ne uvode carine na elektronske transakcije do MC 14 ili 31. III 2026), ali i stupanje na snagu nove discipline o domaćoj regulativi uslugama.